

ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПОСЕЛЕННІ ДУДИН-II У 2001 РОЦІ

Схарактеризовано матеріали з розкопок наземної будівлі на багатошаровому поселенні Дудин-II Бродівського району Львівської області. Визначено, що споруду могли використовувати в громадських або культових цілях. На підставі знахідок керамічних виробів пам'ятку датовано XI-XII ст.

Ключові слова: археологічний матеріал, Броди, Дудин.

У 2001 р. Бродівський загін археологічної експедиції Львівського національного університету імені Івана Франка розпочав дослідження багатошарової пам'ятки, розташованої в північно-західній околиці с. Дудин Бродівського р-ну Львівської області¹. Роботи проводили на поселенні Дудин-II, яке в урочищі Під Дудином.

Топографічно пам'ятка займає пологий північно-східний схил правого берега р.Ікви у її верхів'ях (на відстані близько 15 км від витоків). З лівого боку ріки простягається широка торф'яна долина, яка адміністративно уже належить до с.Крутнів Кременецького району Тернопільської обл. Сьогодні територію поселення використовують під городні ділянки та пасовище жителів Дудина.

Археологічною розвідкою виявлено, що на площі урочища Під Дудином збереглися культурні шари періодів бронзового віку (городоцько-здовбицька культура), ранньозалізного часу (висоцька культура), римського періоду (вельбарська культура) та доби Київської Русі².

Пам'ятку Дудин-II відкрив Я.Онищук 1982 р. Впродовж наступних років її територію періодично обстежували з метою

© Онищук Я., Войцещук Н., 2003

¹ Автори дякують за допомогу в проведенні досліджень голові Бродівської районної ради Н.М.Котишину і директору Бродівського краєзнавчого музею О.І.Панькевичу.

² *Онищук Я.* Нові матеріали до вивчення пам'яток черняхівської культури у верхів'ях р. Ікви //Волино-Подільські археологічні студії. - Львів, 1993. - Вип.І. - С. 213.

збирання підйомного матеріалу, представленого переважно фрагментами кераміки³.

До оригінальних та рідкісних знахідок належить фрагмент скляної намистини, виконаної в техніці мініатюрної мозаїки, з орнаментами у вигляді личин, шахових полотен і квіток. На підставі аналогій прикрасу датують періодом пізньоримського часу. Сьогодні в світі відомою є лише 21 така знахідка⁴.

У 1994 р. з ініціативи Бродівського краєзнавчого музею на об'єкті проводили розвідкове шурфування, яке підтвердило наявність на поселенні культурних шарів римського часу та періоду Київської Русі⁵.

Мета археологічних досліджень 2001 р. — проведення на території поселення незначних за площею розкопок для уточнення хронології поселень, товщини культурного шару, а також насичення його предметами матеріальної та духовної культури.

Шурфуванням пам'ятки Дудин-II з'ясовано, що товщина культурного шару в різних її місцях неоднакова і становить 0,5-0,7 м. Це зумовлено тим, що вона розташована на пологому схилі, а отже, простежено певну ерозію ґрунту в бік змивання його з підвищених ділянок на низину.

Розкоп площею 54 м² закладено на підвищеному сухому місці, віддаленому від русла ріки на відстань приблизно 100 м. Під час шурфування там зібрано шматки перепаленої обмазки, а також невелике за розміром каміння.

На глибині 0,35 м від сучасної поверхні вдалося виявити сліди наземного об'єкта загальною площею 38 м². Приблизно в центрі будівлі на межі квадратів А-Б-5 простежено скупчення дрібних та середніх каменів округлої форми розмірами 1,1 x 0,9 м (рис. 1, А, Д). З'ясовано, що каміння зверху було перекрите тонким шаром глини, яка під дією вогню випалилася до червоного кольору. Сліди дії вогню простежені також і на деяких каменях. На поверхні вимостки виявлено дрібні кусочки дерев'яного вугілля. До описаного об'єкта з його північного боку примикала прямокутна

³ Матеріали зберігаються у фондах Бродівського краєзнавчого музею.

⁴ *Онищук Я.* Нові матеріали до вивчення пам'яток черняхівської культури у верхів'ях р.Ікви. -С. 214-215; *Stawiarska T., Онульчук J.* Eine spätkaiserzeitliche Gesichtspferle aus der Westukraine //Die spätromische Kaiserzeit und die frühe Völkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa. - Lydz, 2000. - S. 325-333.

⁵ *Онищук Я.* Нові матеріали до вивчення пам'яток черняхівської культури у верхів'ях р.Ікви. - С. 213-214.

в плані яма, сліди якої виявилися в шарі чорнозему на глибині 0,4 м. Її розміри становили 1,7x1,0 м, глибина – 1,25 м від сучасної поверхні. (рис.1, А,Д). Заповнення відрізнялося від культурного шару темнішим забарвленням. У ямі знайдено дрібні фрагменти гончарної кераміки XI-XII ст., дрібні обпалені шматочки глини, а також декілька кісток тварин. Слідів попелу та вугілля в заповненні ями не виявлено.

Результати розкопок свідчать, що виявлені об'єкти – елементи великої наземної будівлі. Її приблизні контури вдалося виявити за ямками від восьми стовпів, сліди від яких вдалося простежити на глибині 0,6 м.

Стовпову яму №1 виявлено в куті квадрата А-2. Вона мала круглу форму діаметром 0,55 м і була на відстані 4,5 м від кам'яного вимощення. Заповнення складалося зі світло-жовтої глини. За його контурами вдалося простежити, що нижня частина стовпа була легко загострена. Дно ями було на глибині 1,1 м від сучасної поверхні.

Яма №2 аналогічної форми. Виявлена в куті квадрата А-6. Розташована симетрично до першої з іншого боку вимощення, на відстані 4 м від неї. Її діаметр – 0,5 м. Заповнення – дещо темніший від культурного шару чорнозем з вкрапленням вугликів. Глибина – 1,1 м.

Ями №3 і 4 були по обидвох боках вимощення (квадрати А-3 та А-5) на одній лінії з попередніми. Діаметр першої із них становив 0,25 м, другої – 0,3 м. Заповнення – темний гумус без вкраплень. Глибина обидвох – 1 м.

Яма №5 розташована в куті квадрата А-3, діагонально до ями №1, на відстані 1,3 м від неї. Її діаметр становив 0,33 м. Заповнення – світло-жовтий суглинок з вкрапленням чорнозему. Глибина – 1,1 м.

Яма №6 – в куті квадрата А-6, діагонально до ями №2 на відстані 1,3 м. Діаметр об'єкта становив 0,28 м, заповнення – темний гумус без вкраплень. Глибина така ж, як ями №5.

Яма №7 виявлена в квадраті В-2, діагонально до ями №1. Її діаметр становив 0,35 м, глибина – 0,9 м. Заповнення – світлий суглинок.

Яма №8 простежена в квадраті С-2. Її діаметр становив 0,28, глибина – 0,9 м. Забутована глиною.

Яма №9 розташована в квадраті С-4. Її діаметр – 0,25 м, глибина – 1 м. Заповнення – темний гумус без вкраплень.

Маємо підстави вважати, що в мокрому чорноземі не вдалося простежити дві аналогічні стовпові ями в квадратах В-7 та С-6, які б логічно завершували контури споруди.

Отже, розташування стовпових ям свідчить про те, що в місці розкопу було простежено сліди великої наземної будівлі шестикутної форми. Її дах підтримували стовпи, товщина окремих з яких становила 0,55 м. Слідів стін виявити не вдалося. Можливо споруда була обнесена легкою огорожею з плетінки. На разі не з'ясовано, чому глиною були забутовані тільки ями із західного боку будівлі, тоді як всі інші мали звичайне ґрунтове (чорноземне) заповнення.

За межами об'єкта, на відстані 0,5 м від його південного краю, в районі квадратів А-3-4 виявлено скупчення фрагментів кераміки, остеологічного матеріалу, обмазки, кусочків дерев'яного вугілля та золи товщиною 0,2-0,3 м і розмірами 0,9х0,5 м. У розрізі воно утворювало напівовал, верхня частина якого знищена оранкою (рис.1,С). З огляду на характер заповнення і його аморфону форму припускаємо, що це міг бути смітник, куда скидали відходи з описаної вище будівлі.

Центральними об'єктами наземної споруди були кам'яне вимощення-вогнище та квадратна яма, що примикала до нього. На жаль, характер вогнища та ями з'ясувати не вдалося. Кухонне чи виробниче призначення об'єкта, однак, є дуже сумнівним з огляду на таке. В культурному шарі і, зокрема, на долівці будівлі, практично нема археологічного матеріалу, за винятком декількох дрібних фрагментів кераміки XII-XIII ст. і кісточок тваринного походження. Склалося враження, що в приміщенні підтримували певний порядок, а сміття виносили у визначене місце за його межами. Це явище в більшості випадків не властиве житловим чи виробничим об'єктам. Підтвердженням такого припущення є смітник, виявлений біля південної стінки споруди, куди, власне, й могли скидати биту кераміку, кістки, а також вугілля і попіл з вогнища.

Археологічний матеріал, виявлений у процесі дослідження споруди, представлений фрагментами кераміки, залізним ножем, уламком наральника, а також фрагментом скляного браслета.

Більшість знахідок походить з орного шару, а також з згаданого вище смітника.

Оскільки пам'ятка багат шарова, то керамічний матеріал з орного шару перемішаний і головню датований римським часом

(вельбарська культура) та періодом XI-XIII ст. Фрагменти посуду дрібні і є переважно, стінками та вінчиками горщиків.

Основна кількість керамічного матеріалу походить із території смітника за межами будівлі. Загалом там знайдено фрагменти шести горщиків, які більше чи менше вдалося реконструювати, а також декілька дрібніших уламків посуду.

Уся кераміка виготовлена на гончарному крузі, добре випалена, жовтого, буро-червоного та сіро-чорного кольорів. Її тісто щільне, з домішками дрібного очищеного піску. Типологія горщиків приблизно однакова: стрімкі витягнуті посудини з високо піднятим максимальним розширенням тулуба та розхиленими вінцями з косо зрізаним краєм (рис. 2, 1-3, 5-6). Лише в одному випадку найбільша ширина тулуба була приблизно по середині висоти посудини (див. рис. 2, 4). Денця в усіх випадках плоскі.

Розміри горщиків різні. Найбільша з повністю реставрованих посудин має висоту 27 см, максимальне розширення тулуба – 28 см, а також діаметр вінець і денця, відповідно, 28 і 11 см, а найменша – висоту 26 см, максимальний діаметр тулуба 26 см, діаметр вінець 23 см, денця – 10 см. Товщина стінок становить 0,4-0,8 см.

Привертає увагу порівняно багата орнаментация знайденого посуду. Орнамент часто вкриває більшу частину поверхні керамічного виробу (див. рис. 2, 2, 3, 5). Головними сюжетами є набори або одинарні хвилясті та рівні лінії, штампований зигзаг тощо, а також різного роду композиції з їхнього поєднання. Окремі лінії прокреслені нерівно і можуть перекриватись (див. рис. 2, 2). Лише в одному випадку декору на посудині нема (див. рис. 2, 4).

На поверхні однієї з багатоорнаментованих посудин збереглися сліди ошершавлення шляхом обліплення її вже після випалення рідкою глиною (див. рис. 2, 5).

З металевих виробів, знайдених у межах споруди, цікавий є уламок залізного наральника (рис. 3, 1), виявлений в орному шарі на глибині 0,2 м від сучасної поверхні. Фрагмент є нижньою частиною залізного орного знаряддя шириною 8,5, висотою 7,3 і максимальною товщиною 0,5 см.

З орного шару походить також дуже погано збережений залізний ніж, знайдений поза межами споруди (див. рис. 3, 2). Його розміри такі: загальна довжина – 8,8 см (з них довжина леза – 6,7 см, черешка – 2,1 см), максимальна товщина леза в

причерешковій частині 1,4 см, товщина спинки – 0,4 мм. Знаряддя значно спрацьоване.

В межах смітника на глибині 0,3 м, знайдено фрагмент наручного скляного браслета. Прикраса виготовлена з голубого пастового скла, напівовальної форми: вздовж спинки інкрустована жовтими цяточками (див. рис. 3,3). Розміри збереженої частини браслета такі: довжина – 1 см, ширина – 0,6 см і товщина – 0,4 см.

Подібний за технологією виготовлення посуд із селища Дудин-II має багато аналогій з території як Прикарпаття, так і Західної Волині: Пліснеського городища,⁶ Звенигорода,⁷ Чермна,⁸ городища Вал у басейні р. Стир⁹ та інших відомих пам'яток XI-XII ст. Однак керамічний матеріал з поселення Дудин-II має й певні особливості. Вони полягають, передусім, в багатій орнаменталії посуду.

За археологічними дослідженнями, проведеними на давньоруських пам'ятках Північного Прикарпаття з'ясовано, що, починаючи з X-XI ст., технологія і техніка керамічного виробництва тут дещо змінилися. Орнамент на посуді спростився до вигляду одинарних хвилястих або прямих ліній, в інших випадках його взагалі нема. Дослідники пояснюють це, передусім, причинами історичними і пов'язують з входженням Північного Прикарпаття до складу Київської Русі¹⁰. Наприклад, у Пліснеську на посуді XI ст. стають відчутні культурні впливи Середнього Подніпров'я, простішає багата орнаменталія горщиків¹¹. Треба однак, зазначити, що нововведення так і не змогли повністю витіснити деякі місцеві традиції виготовлення кераміки.

Для підтвердження цієї думки можна використати результати розкопок поселення Накваша-I 1999 р. На черені одного з жител в інсїтному положенні було виявлено фрагменти

⁶ Кучера М.П. Кераміка Древнього Пліснеська. – К., 1980. – С.148.

⁷ Ратич О.О. Населення Прикарпаття і Волині в епоху Київської Русі та в період феодальної роздробленості //Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. –К., 1976. – С. 194. – Рис. 61.

⁸ Кучинко М.М. Історично-культурний розвиток Західного Побужжя в IX-XIV століттях. – Луцьк, 1993. – С.31. – Рис. 6,8.

⁹ Кучинко М.М. Давньоруське городище Вал в Надстир'ї. – Луцьк, 1996. – С. 153.

¹⁰ Кучера М.П. Кераміка Древнього Пліснеська. – С. 152.

¹¹ Кучера М.П. Древній Пліснеськ //Археологічні пам'ятки УРСР. – К., 1962. – Т. XII. – С. 50.

ліпного товстостінного горщика, орнаментованого по краю розхилених вінець косими насічками та двома нерівними хвилями на стінках слабоопуклого тулуба, поряд з уламками досконалих горщиків, виготовлених на швидкообертovому гончарному крузі. В складі глиняної маси першої посудини є значний відсоток жорстви, шамоту і крупнозернистого піску, в других – лише дрібний очищений пісок. Отже, у керамічному комплексі житла з Накваші вдалося простежити дві технології гончарного виробництва – ліпної та гончарної, які деякий час співіснували¹². Це свідчить, що людність верхів'їв р. Ікви, в тому числі й селища Дудин-ІІ, досить пізно перейшла до нововведень в гончарстві, зберігаючи традиції попередніх часів.

Отже, аналіз керамічного інвентаря з поселення Дудин-ІІ та Накваша-І дає підстави твердити про існування серед населення верхів'їв Ікви певних особливостей гончарного виробництва. Вони виражаються, з одного боку, в переході до нової прогресивнішої технології виготовлення кераміки (формування посуду на швиткоротаційному гончарному крузі, перехід до форм і фактури тіста характерних для ХІ-ХІІ ст., якісне горнове випалювання), а з іншого – в збереженні традицій орнаментації, характерних для ІХ-Х ст.

На підставі аналізу знахідок з Дудина-ІІ можемо стверджувати, що виявлену в селищі наземну споруду треба датувати періодом ХІ-ХІІ ст. На жаль, характер її визначити важко, бо нема визначального матеріалу. Як зазначено вище, ми не маємо підстав уважати її житловою чи господарською (виробничою) будівлею. Можливо, це була якась велика громадська будівля, аналогії до яких трапляються, наприклад, на ранніх пам'ятках Волині (Зимно, Хотомель) та Буковини (Ревно). За визначенням Б.О.Тимошука спільними рисами для споруд такого типу є наземна стовпова конструкція і розміщення по середині вогнищ, викладених з каменів¹³. Про наявність серед слов'ян-язичників громадських будинків-контин згадують також писемні джерела (німецький хроніст Герборд).¹⁴ Вірогідно, що досліджена в Дудині-ІІ споруда могла відігравати також роль дохристиянського язичницького святилища.

¹² *Онищук Я.* Нові матеріали до вивчення пам'яток черняхівської культури. -С. 213-214.

¹³ *Тимошук Б.О.* Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. - К., 1976. - С. 125-126.

¹⁴ *Фамицын А.С.* Божества древних славян. - СПб, 1884. -С.26

**J.ONYSCHCHUK, N.VOYTSESHCHUK
RESEARCHING THE SETTLEMENT OF DUDYN-II IN 2001**

In the article the authors characterize materials of archeological digging of the surface mounted building from the multilayer settlement of Dydin-II in Brody rayon, Lviv oblas't'. It was determined that the building could have been used for public and religions purposes. On the basis of ceramic findings the building was dated the XI –XII th centuries.

Key words: materials of archeological, Brody, Dydin.

Стаття надійшла до редколегії 20.12.2002
Прийнята до друку 6.01.2003

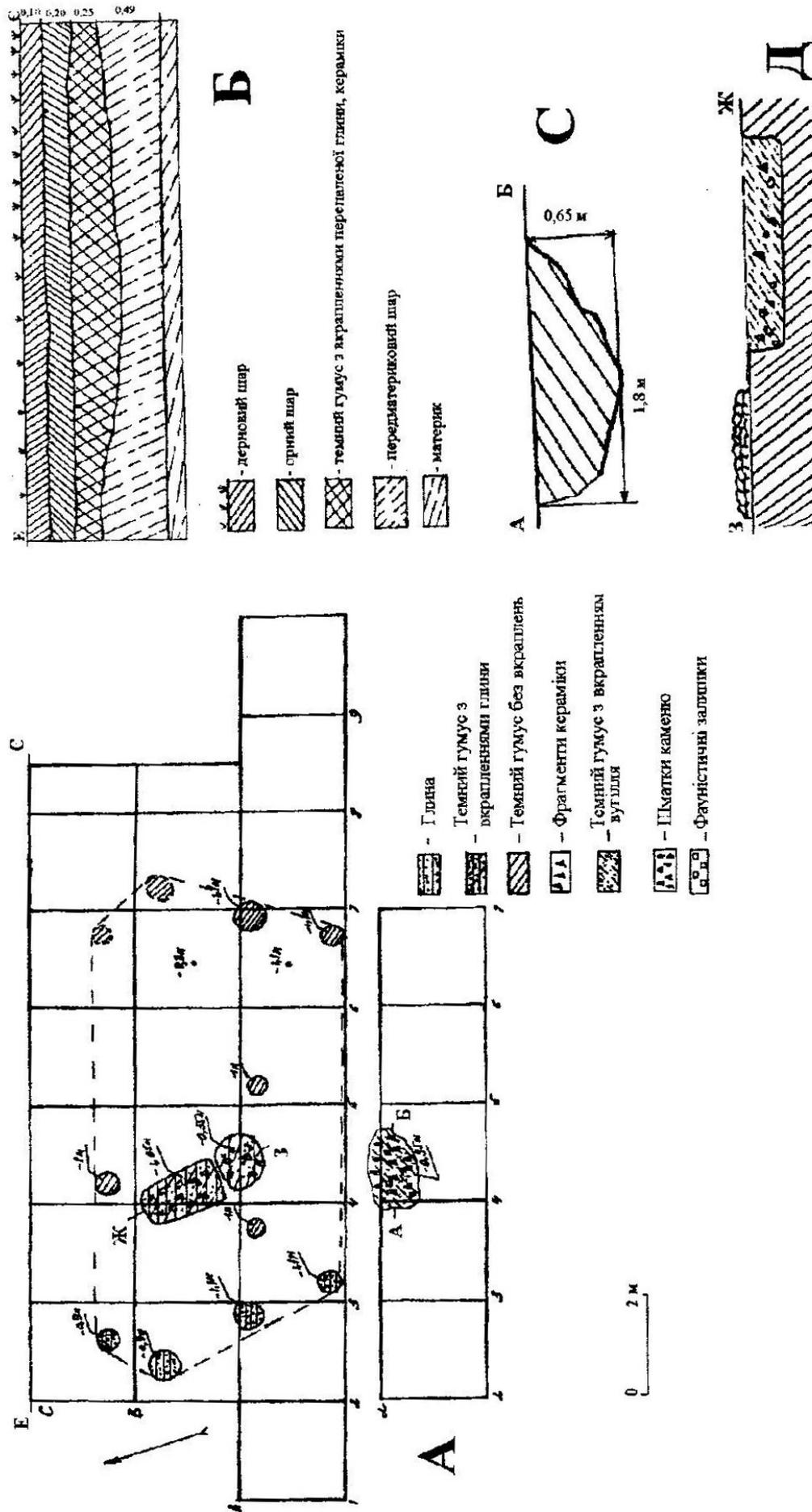

Рис. 1. План та розрізи розкопу на поселенні Дудин-ІІ. А - загальний вигляд; Б - розріз стінки житла; С - смітника; Д - вогнища та ями.

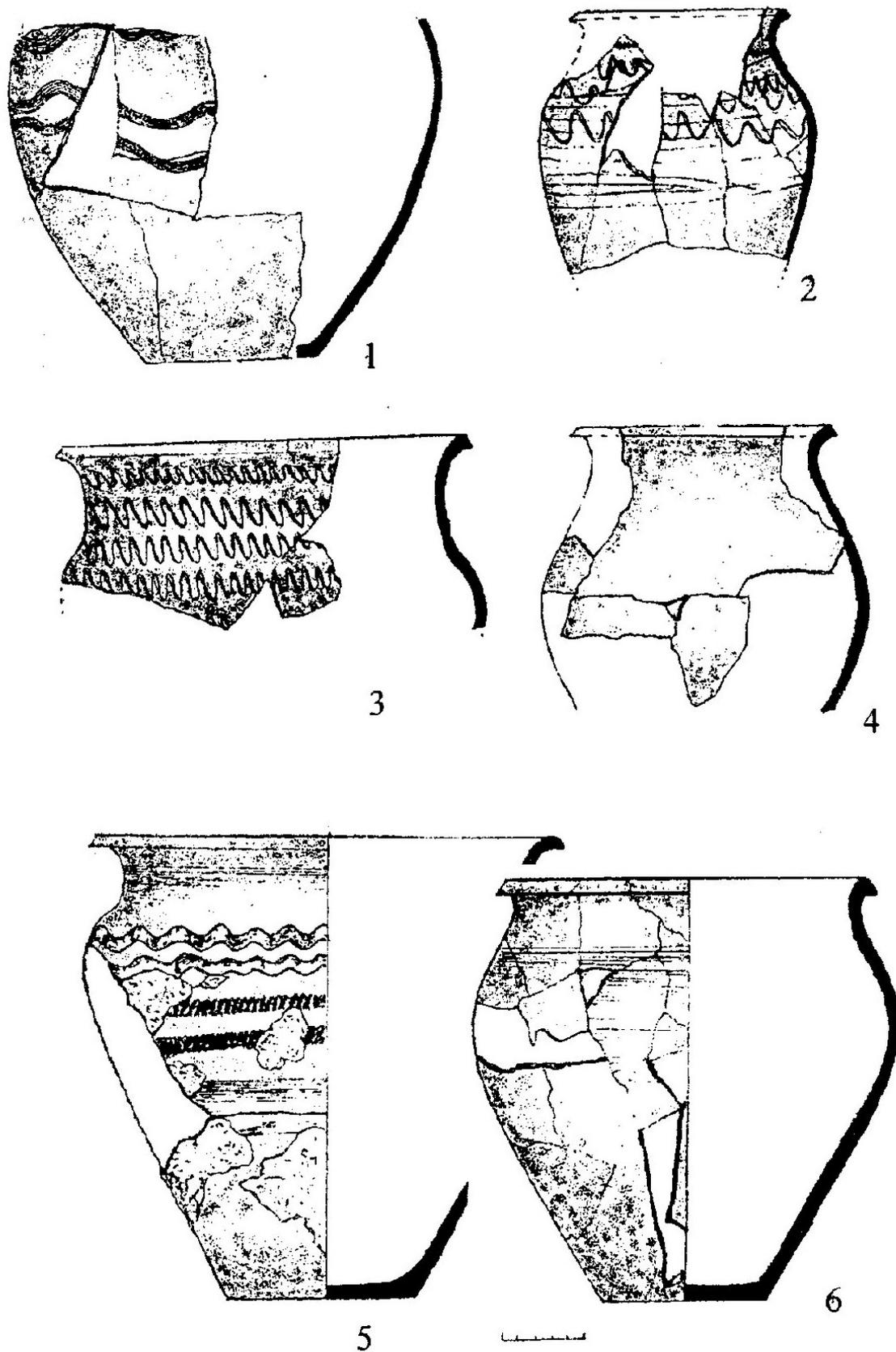

Рис. 2. Кераміка XI-XII ст. з поселення Дудин-ІІ,

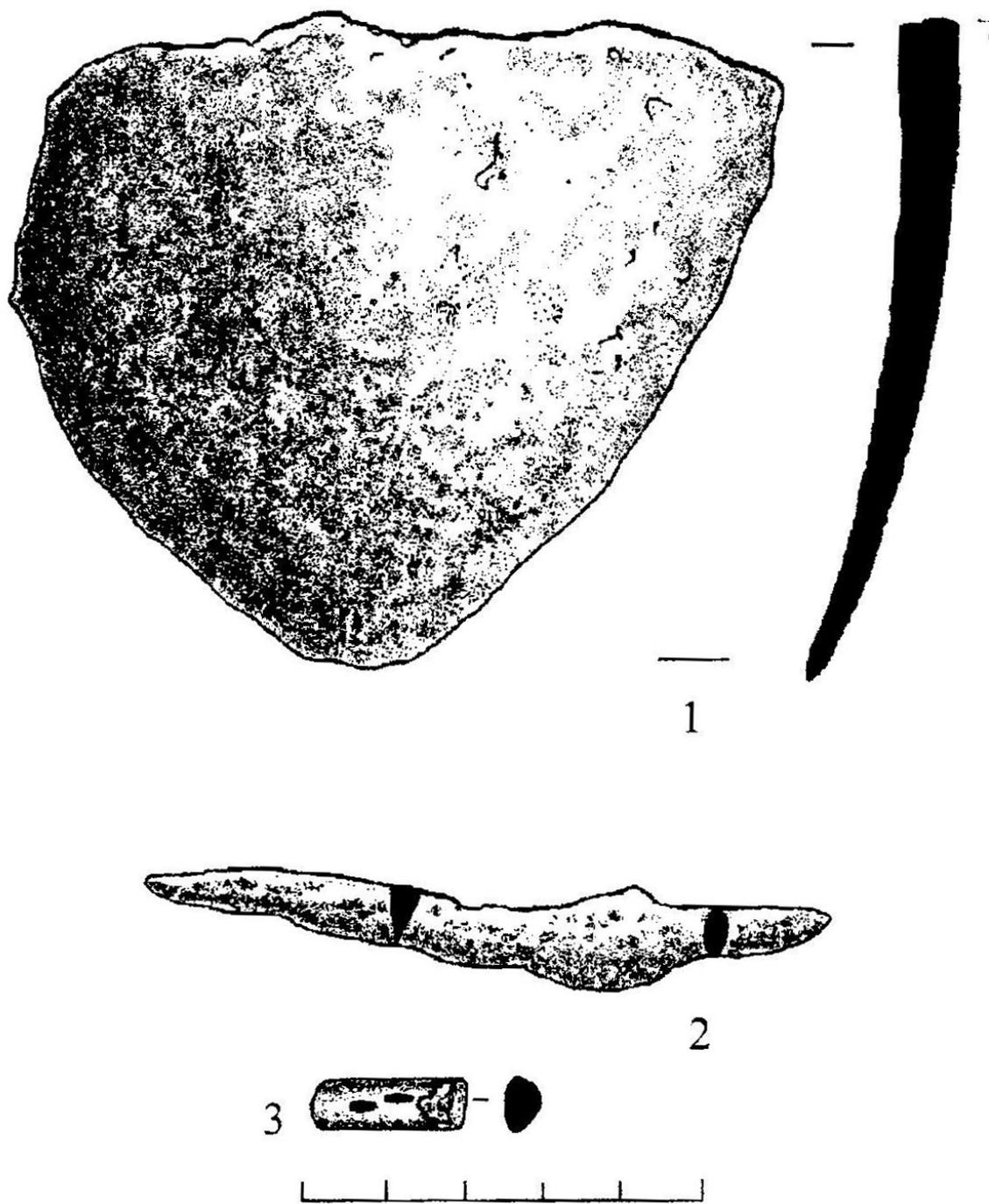

Рис. 3. Залізні та скляні вироби з поселення Дудин-ІІ.
1 – наральник; 2 – ніж; 3 – прикраса.